

οικολογία, ο φεμινισμός, η άνοδος του θρησκευτικού φανατισμού (φονταμενταλισμός), που ενίοτε αναφέρονται ως ιδεολογίες χωρίς όμως να είναι σίγουρο πως άπτονται αυτού του χαρακτηρισμού. Πάντως, εμφανίζουν ορισμένα χαρακτηριστικά που συναντάμε στις ιδεολογίες.

Υπάρχουν και άλλα πολλά που θα μπορούσαμε να πούμε για την κάθε ιδεολογία χωριστά. Όμως, κάτι τέτοιο θα με έβγαζε απ' τον σκοπό του βιβλίου, ο οποίος είναι να αναδειχτεί ο κοινός τόπος των πραγμάτων, η τοποθέτησή τους μέσα στον Κύκλο. Έτσι, θα αρκεστώ στο να αναφερθώ σε ορισμένα κοινά στοιχεία των ιδεολογιών όσον αφορά τη σχέση τους με την εξουσία.

Τα κοινά χαρακτηριστικά των ιδεολογιών σε σχέση με την εξουσία

i) Να ξεκινήσουμε απ' το ότι οι βασικές πολιτικές ιδεολογίες, ο φιλελευθερισμός, ο κομμουνισμός-σοσιαλισμός και ο αναρχισμός, έχουν ως αφετηρία τους το ίδιο ακριβώς διακύβευμα: την απελευθέρωση απ' την καταπίεση της εξουσίας – του κράτους κατά κύριο λόγο, αφού αυτό ασκεί την εξουσία. Ανεξάρτητα απ' το πώς ορίζουν τις ειδικότερες εξουσιαστικές σχέσεις και το πώς ορίζουν τον τρόπο απελευθέρωσης, όλες στρέφονται κατά της εξουσιαστικής αυθαιρεσίας και της καταπίεσης. Οι αντίπαλές τους ιδεολογίες είναι ο συντηρητισμός και ο φασισμός. Στην ουσία, λοιπόν, ο φιλελευθερισμός, ο αναρχισμός και ο κομμουνισμός-σοσιαλισμός θα ήταν σύμμαχοι ενάντια στην καταπίεση, αν δεν τις διαχώριζαν τόσο πολύ τα διαφορετικά οικονομικά τους προγράμματα.

Ο εθνικισμός, από την άλλη, είναι μια ιδεολογία που αναφέρεται στη διακυβέρνηση για το καλό του ίδιου του λαού. Έτσι, δεν μπορούμε να την εντάξουμε στο «δίπολο» των άλλων ιδεολογιών.

ii) Με εξαίρεση τον αναρχισμό, που δεν έχει ποτέ εφαρμοστεί σε ευρύ φάσμα, οι υπόλοιπες αντιεξουσιαστικές-αντικαταπιεστικές ιδεολογίες έχουν εκπροσωπηθεί στην εξουσία από αντίστοιχα πολιτικά κόμματα. Το αποτέλεσμα ήταν συχνά να νομιμοποιηθεί στο όνομά τους μια εξίσου καταπιεστική σχέση με αυτή που αντιστρατεύονταν. Αυτό, παραδόξως, ισχύει περισσότερο για τον κομμουνισμό και λιγότερο για τον φιλελευθερισμό. Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι οι συγκεκριμένες ιδεολογίες είναι καταπιεστικές. Σημαίνει απλώς ότι στην πράξη δεν έχουν εφαρμοστεί ποτέ: διάφορες μορφές διακυβέρνησης έχουν εφαρμοστεί στο όνομά τους αλλά ποτέ σεβόμενες τις αρχές τους.

Ως χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτού θεωρείται το παράδειγμα της Ε.Σ.Σ.Δ. Και θεωρείται χαρακτηριστικότερο επειδή η επανάσταση στη Ρωσία το 1917, που σκοπό είχε τη δημιουργία της κομμουνιστικής κοινωνίας, πολύ σύντομα (μετά τον θάνατο του Λένιν το 1924 και τη διαδοχή από τον Στάλιν) μετατράπηκε σε μια ολοκληρωτική δικτατορία. Επειδή το κόμμα, και ο αρχηγός του κόμματος, δεν φρόντισε ώστε σιγά-σιγά ν' απονεκρωθεί το κράτος,

αλλά για το αντίθετο: την καθολική ισχυροποίησή του. Γιατί; Διότι έτσι λειτουργεί η εξουσία: ικανοποιεί το αίσθημα αδυναμίας που έχουν οι άνθρωποι απ' τη στιγμή που γεννιούνται με μια ψευδαίσθηση υπεροχής που γεμίζει το ναρκισσιστικό εγώ τους.

Η πορεία της Ε.Σ.Σ.Δ. και η κατάρρευσή της το 1990-2 οδήγησαν στην ιδεολογική απαξίωση του κομμουνισμού και στην πεποίθηση πως δεν υπάρχει εναλλακτικό μοντέλο στον φιλελευθερισμό. Το γεγονός ότι ο κομμουνισμός δεν είχε εφαρμοστεί δεν πτόησε τους αντιπάλους του από το να προπαγανδίσουν την ήττα του. Ταυτόχρονα, ούτε το γεγονός ότι ο φιλελευθερισμός δεν είχε επίσης εφαρμοστεί πτόησε τους υποστηρικτές του από το να προπαγανδίσουν τη νίκη και υπεροχή του. Μάλιστα, απ' το 1990 και μετά, που υποτίθεται πως ο φιλελευθερισμός είναι το κυρίαρχο ιδεολογικό μοντέλο παγκοσμίως, οι όποιες φιλελεύθερες ρυθμίσεις και κατακτήσεις είχαν εδραιωθεί βρίσκονται σε μια σταθερή πτωτική πορεία κατάργησής τους. Στο όνομα της... κυριαρχίας του.

Μα, τι είναι αυτά που λέω; Όλοι πιστεύουν και υποστηρίζουν ότι βιώνουμε την **κυριαρχία του φιλελευθερισμού**, κι εγώ κάθομαι και γράφω ότι ο φιλελευθερισμός βασικά δεν εφαρμόζεται; Φαντάζομαι πως, αρχικά, μόνο κάποιοι «αιρετικοί» φιλελεύθεροι θα συμφωνήσουν. Ή κάποιοι υπερασπιστές του σημερινού συστήματος που υποστηρίζουν πως τα όποια προβλήματα της σημερινής ελεύθερης αγοράς οφείλονται στο ότι... αυτή δεν είναι αρκετά φιλελευθεροποιημένη! Κι όμως, είναι προφανές πως, αν γνωρίζει κανείς την ουσία του φιλελευθερισμού, τα περί κυριαρχίας του είναι μια παρεξήγηση. Ο φιλελευθερισμός βρίσκεται σε φάση διεκδίκησης δικαιωμάτων και ελευθεριών από τη στιγμή που ήρθε στο προσκήνιο. Τα δικαιώματα αυτά και οι ελευθερίες δεν κατακτήθηκαν μονομιάς αλλά βρίσκονταν –και βρίσκονται ακόμη– σε μια πορεία διεκδίκησης. Η οικονομική ελευθερία, από την άλλη, θεμελιώθηκε πιο εύκολα αλλά και πάλι όχι απόλυτα ή μονοσήμαντα: η παρουσία της ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα αλλά και την περίοδο αναφοράς. Ποτέ όμως χωρίς τις απαραίτητες ρυθμίσεις απ' τη μεριά του κράτους, όπως είναι φυσικό.

Στη μεταπολεμική περίοδο, από το 1950 ως το 1990, οι συνθήκες αντέστρεψαν κάπως τα δεδομένα. Η δίνη του πολέμου και η ανησυχία των ηγετών της Ευρώπης για τα οικονομικά προβλήματα που είχαν στρέψει τη λαϊκή μάζα στον φασισμό κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (δεκαετίες '20 και '30), δημιούργησαν ανησυχία. Αποτέλεσμα αυτής ήταν η δημιουργία ενός πιο συμπαγούς κοινωνικού ιστού. Σημαντικό ρόλο έπαιξε, φυσικά, και η ύπαρξη ενός εναλλακτικού μοντέλου (στην Ε.Σ.Σ.Δ.) που προέτασσε την ισότητα και τη δικαιοσύνη, έστω και θεωρητικώς! Το αποτέλεσμα για τη Δύση ήταν διττό.

Στον οικονομικό τομέα, προωθήθηκαν παρεμβατικές πολιτικές με σκοπό την εφαρμογή κράτους πρόνοιας. Στόχος ήταν να υπάρχει ένα δίκτυο προστασίας για τους αδύναμους ώστε να μην ωθούνται εκτός του πολιτικού συστήματος. Σε πολιτικό επίπεδο, υπήρξε αρκετός πλουραλισμός και διεύρυνση των δικαιωμάτων. Όχι φυσικά από μόνα τους – κανείς δεν σου χαρίζει αν δεν το απαιτήσεις – αλλά λόγω της εμφάνισης των δυναμικών κινήματων της δεκαετίας του '60. Έτσι, την περίοδο αυτή και ως τα μέσα του '70 το Δυτικό μοντέλο ανάπτυξης στηρίχτηκε στις ατομικές, κοινωνικές ή πολιτικές ελευθερίες και στη μετριασμένη απ' το κοινωνικό κράτος ελεύθερη οικονομία.

Το μοντέλο αυτό δεν κράτησε πολύ. Η οικονομική ύφεση με στοιχεία στασιμοληθωρισμού, που ξέσπασε το 1973 λόγω της πετρελαϊκής κρίσης και συνεχίστηκε σε όλη τη δεκαετία του '70, είχε σημαντικές επιπτώσεις. Οι ακραίοι φιλελεύθεροι, ή νεο-φιλελεύθεροι όπως αποκαλούνται, ισχυρίστηκαν ότι η οικονομία δεν λειτουργεί εύρυθμα επειδή... το κράτος παρεμβαίνει περισσότερο απ' όσο πρέπει. Η ελεύθερη από κάθε περιορισμό οικονομική δραστηριότητα θα ήταν η μόνη λύση, υποστήριξαν. Αυτό ακριβώς –υποτίθεται πως– εφαρμόστηκε στις μητρικές χώρες του φιλελευθερισμού: από τα τέλη του 1970 και ως το 1989-1990, οι Η.Π.Α. του Ρήγκαν και η Βρετανία της Θάτσερ εφάρμοσαν τις πολιτικές της λεγόμενης Νέας Δεξιάς: επρόκειτο στην ουσία για μια συντηρητική στροφή με προ-ώθηση του καπιταλισμού. Η ελευθεροποίηση της, ήδη καπιταλιστικής, οικονομίας πραγματοποιήθηκε με την άρση των προστατευτικών ρυθμίσεων υπέρ των εργαζομένων. Στο επίπεδο του πολιτικού φιλελευθερισμού, τα εργασιακά δικαιώματα συρρικνώθηκαν και, ταυτόχρονα, παρουσιάστηκε μια ηθικοποίηση της κοινωνικής ζωής, έστω και μετριασμένα. Όμως, όλα τα παραπάνω πραγματοποιήθηκαν μέσα από τις αντίστοιχες νομοθετικές πρωτοβουλίες του κράτους: ήταν πολιτικές επιλογές.

Την περίοδο αυτή οι δύο χώρες (Η.Π.Α., Βρετανία) προσπαθούν να επηρεάσουν την υπόλοιπη Ε.Ε. προς την υιοθέτηση περισσότερο φιλελεύθερων πολιτικών για να γίνουν πιο ανταγωνιστικές. Αυτό δεν φαίνεται να συμβαίνει, όμως. Μέχρι που έρχεται η ιδανική συγκυρία: η κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ.! Καλύτερο δώρο στους θιασώτες του μοντέλου της Νέας Δεξιάς δεν θα μπορούσε να γίνει. Οι θριαμβολογίες για τη νίκη του φιλελεύθερου καπιταλισμού (ή νεο-φιλελευθερισμού) άνοιξαν τους ασκούς του Αιόλου. Πού να 'ξεραν, όσοι απ' αυτούς πίστευαν στ' αλήθεια στον φιλελευθερισμό, ότι αυτός ο θρίαμβος θα ήταν η αρχή μιας επικείμενης πτώσης του που κρατά ως σήμερα – και βλέπουμε. Οι... αριστεροί, από την άλλη, σάστισαν πραγματικά και βυθίστηκαν σε μια αμηχανία, που άλλους τους οδήγησε προς τον φιλελεύθερο «εκσυγχρονισμό» και άλλους προς τον εθνικισμό. Στην Ελλάδα, ειδικότερα, πολλοί πρώην κομμουνιστές έκαναν στροφή προς το «αρχαίο ελληνικό μεγα-

λείο»· όχι, τόσο, ως αναζήτηση πνευματική αλλά ως απάντηση στην ανάγκη τους να πιστεύουν σε κάτι. Ούτε εκείνοι ήξεραν ότι αυτά στα οποία εναντιώθηκε τόσο ο φιλελευθερισμός όσο και ο κομμουνισμός θα σάρωναν για τα επόμενα 17 χρόνια με απίστευτη σφοδρότητα. Αλλά, έτσι είναι η ιστορία: κύκλους κάνει.

Το μοντέλο πολιτικής και οικονομικής διαχείρισης που εφαρμόζεται από το 1990 και μετά δεν είναι φιλελεύθερο. Πρόκειται για έναν πολιτικό συντηρητισμό, με στοιχεία ανεξέλεγκτου ανταγωνισμού που ευνοεί τα ολιγοπώλια, και μια ταυτόχρονη ηθικοπλαστική προσταγή με έντονο το πρόσταγμα της *ασφάλειας*. Μάλιστα, η θρησκεία επανέρχεται δυναμικά στο προσκήνιο – ειδικά στις Η.Π.Α. Επίσης, η καλλιέργεια του φόβου στους ανθρώπους και η ταυτόχρονη μιλιταριστική ρητορεία και πρακτική μας φέρνουν ολοένα και πιο κοντά στο πιο ακραίο ιδεολογικό πρόταγμα: τον φασισμό.

Μετά το 1990 η Ευρώπη υιοθέτησε τις πολιτικές της Νέας Δεξιάς και στη συνέχεια ακολούθησε ολόκληρος (σχεδόν) ο κόσμος. Ταυτόχρονα, όλα συνέβησαν μπροστά στην απειλή της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης: μιας δήθεν μη αναστρέψιμης διαδικασίας που αναγκάζει τα κράτη να άρουν τις προστατευτικές ρυθμίσεις της τοπικής κοινωνίας τους. Προβλήθηκε ο ανταγωνισμός ενώ στην πραγματικότητα κανείς δεν επένδυσε σοβαρά στις χώρες που ήταν τα μέτρα προστασίας των οικονομιών τους. Αυτό που έγινε δεν ήταν καν καπιταλισμός. Ο καπιταλισμός, άλλωστε, στηρίζεται στην επένδυση με σκοπό τη βελτίωση του παραγόμενου προϊόντος. Το οικονομικό μοντέλο που επιβλήθηκε με το πρόσχημα της παγκοσμιοποίησης αποδείχτηκε στην πράξη αυτό της «αρπαχτής»²⁵. Καμία επένδυση. Κι έτσι, δεν εφαρμόστηκε η ελεύθερη αγορά που με τόση ευκολία εξαγγέλθηκε.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός είναι, ούτως ή άλλως, μια ουτοπία. Η ελεύθερη αγορά δεν μπορεί να λειτουργήσει μόνη της. Δεν γίνεται χωρίς κανόνες – έστω και ελάχιστους. Και, καλώς ή κακώς, οι κανόνες παραβαί-

25. Η διαφορά επένδυσης και «αρπαχτής» έγκειται στην προσδοκία, που φυσικά διαμορφώνει μια ολόκληρη επιχειρηματική συμπεριφορά. Ο επενδυτής τοποθετεί ένα κεφάλαιο σε μια επιχείρηση με σκοπό αυτή να γίνει βιώσιμη και κερδοφόρα σε βάθος χρόνου. Έχει, συνεπώς μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και συνεχώς επανεπενδύονται χρήματα σε αυτήν. Το μέσο προσδοκώμενο κέρδος από μια υγιή επένδυση εκτιμάται, στην πράξη, γύρω στο 12% ετησίως. Αντιθέτως, η «αρπαχτή» είναι μια προσπάθεια να κερδηθούν όσο περισσότερα χρήματα γίνεται σε όσο το δυνατόν λιγότερο διάστημα και με το μικρότερο κόστος. Είναι προφανές ότι η βιωσιμότητα της επιχείρησης δεν αποτελεί κριτήριο δράσης, καθώς επίσης η επιχειρηματική δεοντολογία αγνοείται χάριν του εύκολου κέρδους.

νονται. Αν οι κανόνες δεν παραβιάζονταν η ύπαρξη πολιτικής κοινωνίας δεν θα ήταν αναγκαία²⁶.

Το κράτος, όμως; Αυτό το ελάχιστο κράτος που ζητά ο οικονομικός φιλελευθερισμός ώστε να εγγυηθεί τον ελεύθερο ανταγωνισμό και το σπάσιμο των ολιγοπωλίων; Αυτό το κράτος πρέπει να είναι ουδέτερο. Δηλαδή, να μην έχει συμφέροντα με τη μια ή την άλλη ομάδα, να μην επιτρέπει τη δημιουργία οικονομικών τραστ. Αυτό το κράτος, όμως, δεν υπάρχει στην Ελλάδα. Και είναι ζήτημα αν υπάρχει πουθενά στον κόσμο! Διότι, τα καρτέλ έχουν μπει και στην πολιτική, αντί η πολιτική να τα εξοβελίσει από την οικονομία.

Μα, ούτε ο πολιτικός φιλελευθερισμός εφαρμόστηκε αυτή την περίοδο. Τα εργασιακά κεκτημένα άρχισαν να καταρρέουν· οι προσωπικές ελευθερίες να τίθενται υπό αμφισβήτηση· η ελευθερία του λόγου να μπαίνει σε προϋποθέσεις· και οι πολίτες να ζουν ολοένα και σε μεγαλύτερο και αυστηρότερο καθεστώδες επιτήρησης. Η ασφάλεια μπήκε σε πρώτη μοίρα. Τέθηκε το δίπολο Ελευθερία ή Ασφάλεια. Όταν τα πράγματα οξύνονται, η εκάστοτε εξουσία χρησιμοποιεί ένα δίπολο για να εδραιώσει την αυθαιρεσία. Όχημά της; Ο φόβος. Αυτά για τα οποία πάλεψε ο φιλελευθερισμός, τα δικαιώματα και οι ελευθερίες, έχουν συρρικνωθεί επικίνδυνα.

Ασφάλεια! Δηλαδή, περισσότερη ανασφάλεια...

[Στη Φάρμα των Ζώων, όταν τα γουρούνια επιχείρησαν να σφετεριστούν την εξουσία παρακάμπτοντας τις αρχικές συμφωνίες, κάποια ζώα άρχισαν να διαμαρτύρονται. Τότε ο αρχηγός-γουρούνι είπε: «Θέλετε τον κ. Τζόουνς πίσω;», πείθοντάς τους ότι το δίλλημα είναι ανάμεσα σε αυτά τα μέτρα και την επιστροφή του βάνουσου ανθρώπου στη Φάρμα. Και μπροστά στο δίλλημα, φυσικά, τα ζώα δειλιάσανε.

Εμάς ή τους Άλλους; ΠΑ.ΣΟ.Κ. ή Δεξιά; Καραμανλής ή Τανκς; Πιστοί ή άπιστοι; Άξονας του Καλού ή του Κακού; Ασφάλεια ή Ελευθερία;]

Το πιο σημαντικό είναι πως όλα αυτά γίνονται στο όνομα του φιλελευθερισμού. Κατά συνέπεια, ο φιλελευθερισμός έχει απείρως δυσφημιστεί. Σκεφθείτε μόνο το εξής: ενώ ο νεο-φιλελευθερισμός είναι –υποτίθεται– η κυρίαρχη ιδεολογία, ελάχιστοι είναι αυτοί που τολμούν να πουν ότι είναι φιλελεύθεροι χωρίς να αποδοκιμαστούν απ' τους γύρω τους. Ο κοινός τόπος –ειδικά στον αριστερό χώρο, αλλά όχι μόνο– είναι η καταδίκη του φιλελευθερισμού.

26. Αυτό το τελευταίο αποτελεί σημείο προβληματισμού, όσον αφορά τις δυνατότητες υλοποίησης της αναρχικής κοινωνίας.

Είναι μεγάλη η παρεξήγηση. Και πηγάζει επίσης από παρεξήγηση. Η αρ-
χική παρεξήγηση είναι η εξής: για τους φιλελεύθερους, ό,τι είναι ιδιωτικό
είναι καλό, και ό,τι είναι δημόσιο είναι κακό. Σήμερα όμως, ειδικά στην Ελ-
λάδα (αλλά όχι μόνο), το δημόσιο θεωρείται καλό-επιθυμητό, και το ιδιωτικό
κακό-επιζήμιο. Πώς λοιπόν συμβαίνει αυτό αν επικρατεί ο φιλελευθερισμός;
Το ίδιο συμβαίνει και με τον ατομικισμό. Όλοι καταδικάζουν τον φιλελευθε-
ρισμό και τον ακραίο ατομικισμό που τον συνοδεύει, ενώ ταυτόχρονα κανείς
δεν πιστεύει στο άτομο, στη δύναμη του ατόμου. «Ένας δεν μπορεί να κάνει
τίποτα»· «σιγά μην καταφέρεις κάτι μόνος σου»· «ποιος θα δώσει σημασία
στο άτομο;»· αυτά και άλλα παρόμοια είναι τα καθημερινά κλισέ. Πώς συμ-
βαδίζουν αυτά με μια κοινωνία στην οποία ο φιλελευθερισμός και ο ατομικι-
σμός θεωρείται πως κυριαρχούν;

Εδώ εμφανίζεται το άκρον άωτο του παραδόξου. Στις κινητοποιήσεις
κατά της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού κατά την τελευταία
δεκαετία η πλειονότητα των συνθημάτων εκφράζει τον πολιτικό φιλελευθε-
ρισμό! Ελευθερία. Ισότητα. Δικαιοσύνη. Ατομικά δικαιώματα. Προστασία
του ατόμου και των προσωπικών δεδομένων του. Παιδεία... Φιλελεύθερα
αιτήματα διατυπωμένα από πολίτες που εναντιώνονται στον (νεο-)φιλελευ-
θερισμό – αν και στην πραγματικότητα εναντιώνονται στον φασισμό. Και
δεν το ξέρουν. Διότι και οι ίδιοι οι φιλελεύθεροι έχουν πέσει στην παγίδα να
θεωρούν ότι αυτό το πολιτικό σύστημα είναι φιλελεύθερο ή να ταυτίζουν την
ελεύθερη αγορά με την ασυδοσία των ολιγοπωλίων, που στ' αλήθεια επικρα-
τεί. Και έτσι ο φιλελευθερισμός δυσφημείται ταυτιζόμενος με τον ανεξέλε-
γκτο ολιγοπωλιακό (ή κρατικομονοπωλιακό, όπως θα 'λεγε και ο Γιάννης)
καπιταλισμό.

Κάπως ειρωνικά ακούγεται η δυσφήμιση του φιλελευθερισμού σε μια
περίοδο της ιστορίας όπου αυτός συρρικνώνεται όλο και περισσότερο μπρο-
στά σε ένα συντηρητικό σάρωμα – που γίνεται στο όνομά του! Πού είναι όλοι
αυτοί οι φιλελεύθεροι – που θα 'πρεπε να είναι πολλοί, αν στ' αλήθεια ως
ιδεολογία έχει νικήσει και επικρατήσει – για να υπερασπιστούν τις αρχές του;
Πού είναι όλοι αυτοί που θριαμβολογούσαν στις αρχές του 1990 για τη νίκη
του – και την κυριαρχία της Δύσης; Γιατί έχουν δεχτεί την καταστολή των
ελευθεριών; Πώς ανέχονται την υποχώρηση του αιτήματος της ελευθερίας
έναντι της ασφάλειας; Εκτός από ειρωνική, μου μοιάζει και λίγο ύποπτη αυτή
η «φιλελεύθερη πραγματικότητα» που έχει θέσει τον φιλελευθερισμό έξω απ'
το παιχνίδι. Κι ας μην είμαι φιλελεύθερη!

Πέραν του φιλελευθερισμού, που έχει τεθεί εκτός παιχνιδιού στην πραγ-
ματικότητα – αφού και οι πολιτικές του διεκδικήσεις υποχωρούν και η ελεύθε-
ρη αγορά δεν εφαρμόζεται – υπάρχει άλλη μία ιδεολογία που έχει δυσφημιστεί
σε τέτοιο βαθμό – αυτή χωρίς να έχει επικρατήσει. Ο αναρχισμός. Όπως

τυχαίως(;), η άλλη ιδεολογία που προτάσσει την ελευθερία και κατακρίνει την κάθε εξουσία και καταπίεση.

Η αναρχία έχει ταυτιστεί με το χάος και τη βία – όπως ο φιλελευθερισμός έχει ταυτιστεί με την ασυδοσία των ολιγοπωλίων. Τα προτάγματά της περί αλληλεγγύης και ισότητας αποσιωπώνται. Επίσης αποσιωπάται πως σπουδαίοι αναρχικοί έχουν υπάρξει πρόσωπα παγκόσμιου βεληνεκούς. Όπως ο Γκάντι. Και έχουν συμβεί πολλά ελευθεριακά γεγονότα. Όπως ο Μάης του '68. Διότι, όπως και με τις άλλες ιδεολογίες, έτσι και στον αναρχισμό υπάρχουν πολλοί τρόποι για να προσεγγίσεις το ζητούμενο. Η βία δεν είναι ο μοναδικός: ούτε καν ο κυρίαρχος! Παράξενο που η αναρχία έχει ταυτιστεί με τη βία. Αφού δεν έχει ποτέ εφαρμοστεί. Παράξενο που οι δύο πιο ελευθεριακές ιδεολογίες της νεωτερικής Ευρώπης έχουν δυσφημιστεί τόσο πολύ – η μία μέσω της δήθεν εφαρμογής της και η άλλη μέσω της άρνησής της.

Και τι γίνεται με το αίτημα για Ελευθερία; Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τις επιμέρους συζητήσεις θα διαπιστώσουμε πως η έννοια της Ελευθερίας, το μεγαλύτερο και διαχρονικότερο αίτημα όλων των εποχών (μαζί με τη Δικαιοσύνη), έχει κι αυτή δυσφημιστεί επαρκώς. Μόλις κάποιος μιλήσει για την Ελευθερία, η *πρώτη λέξη* που θ' ακουστεί απ' τους γύρω του θα είναι *ασυδοσία*. Άντε και χάος! Αν κάνει κανείς το πείραμα γύρω του θα το διαπιστώσει: πρέπει ν' απολογηθείς πρώτα ότι δεν εννοείς κάτι κακό, ν' αποδείξεις πως... δεν είσαι ελέφαντας πριν οι άλλοι αποδείξουν ότι είσαι. Αν όμως μια έννοια, ιδέα, αξία, είναι τόσο παρεξηγημένη και υποτιμημένη σε μια κοινωνία, μπορεί κανείς ν' αντιληφθεί ποιο είναι το επίπεδο της πραγματικής ελευθερίας που απολαμβάνουν οι πολίτες της. Και είναι τυχαίο; Η Ελευθερία, όπως και η Αξιοπρέπεια και η Συνείδηση είναι έννοιες που δεν περιλαμβάνονται στην καθημερινότητά μας, στην κοινωνική ή πολιτική συζήτηση. Στη δημόσια συζήτηση, και στους ίδιους τους πολίτες, έχει περάσει η στρέβλωση: Ελευθερία; Ασυδοσία. Αναρχία; Χάος.

Η ιδεολογία και η Ουτοπία

Παρά την υπεράσπιση που φαίνεται πως κάνω ως τώρα στις συγκεκριμένες ιδεολογίες, ή γενικότερα σε όλες όσες αντιστρατεύονται την εξουσία, θα πρέπει να πω πως δεν είμαι υπέρ των ιδεολογιών. Όχι πια, τέλος πάντων: ξέπερασα αυτό το στάδιο μέσα από τη βαθύτερη γνώση που αποκόμισα για τις ιδεολογίες τα τελευταία χρόνια. Σπουδαίο ρόλο έπαιξαν σε αυτό, εκτός απ' το διάβασμά και τη συνεχή προσπάθεια ενημέρωσης και διασταύρωσης των πληροφοριών, οι φοιτητές που παρακολουθούσαν τα μαθήματά μου, τόσο στο Πανεπιστήμιο Κρήτης όσο και στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Και τους ευχαριστώ πολύ γι' αυτό.